

Kritike i prikazi / Besprechungen

Adnan Busuladžić: *Rimske vile u Bosni i Hercegovini*, Zemaljski muzej, Sarajevo 2011.

Uspostavljanje rimske vlasti i kolonizaciju Bosne i Hercegovine pratila je i izgradnja velikog broja vila - objekata koji su u sebi objedinjavali i gospodarsku i stambenu funkciju. Upravo o ovoj tematici govori posljednja knjiga dr. Adnana Busuladžića *Rimske vile u Bosni i Hercegovini* objavljena u okviru izdavačke djelatnosti Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine a nastala kao rezultat izrade doktorske disertacije autora.

Iako je u domaćoj stručnoj literaturi bilo pisano nešto o ovoj tematici to se uglavnom odnosilo samo na rezultate istraživanja pojedinih vila, sada je po prvi put na jednom mjestu obrađena i sintetizirana ova kompleksna tematika a na osnovu arheološke i historijske građe. Rad donosi, pored pregleda do sada objavljenog materijala, i velik broj neobjavljenih podataka o određenom broju vila, moguće rekonstrukcije svih istraženih vila, njihove tlocrte kao i detaljniju tipološku klasifikaciju istih.

Knjiga počinje opisom geografskih obilježja i etničke slike prostora današnje Bosne i Hercegovine u predrimsko doba, okolnostima koje su dovele do ratova sa Rimskim carstvom, osvajanja ovih područja, pacifikacije te prilika u Bosni i Hercegovini u doba kasne antike. Slijedi ekskurs o rimskim vilama – njihovoj pojavi, definiciji, kao i podjeli na rustične, suburbane i urbane.

U poglavlju naslovljenom *Historijat istraživanja u Bosni i Hercegovini* autor iznosi pregled svih autora koji su se bavili problematikom rimskih vila naslovljenog područja počevši od Ivana Kellnera 1890. godine, koji prvi definira istraženi objekat kao rimsku vilu, preko radova Čire Truhelke, Carla Patscha, Franza Fiale, Vaclava Radimskog, Vladislava Skarića, Esada Pašalića, Veljka Paškvalina, Dušanke i Čedomira Trajkovića, Ive Bojanovskog, Irme Čremošnik koja je i akcenat svojih istraživanja posvetila ovoj tematici, te novijih radova Đorđa Odavića i drugih.

U dijelu pod nazivom *Potvrđeni lokaliteti rimskih vila u Bosni i Hercegovini* autor stavlja fokus na činjenicu da su pored istraženih vila ustanovljeni i lokaliteti na kojima se na osnovu geografskih, komunikacijskih ili površinskih nalaza (arhitektonski ulomci, predmeti svakodnevne upotrebe itd.) može pretpostaviti njihovo postojanje.

Potom ponovo slijedi ekskurs o rimskom graditeljstvu, konstrukcijama i pojavi žbuke, proizvodnji opekar-skih proizvoda, građevinskim tehnikama, upotrebi drveta kao građevinskog materijala te vrstama građevinskog alata a sve u clju detaljnije klasifikacije i određenja rimskih vila na području Bosne i Hercegovine

U poglavlju *Odabir terena, blizina vode i orijentacija rimskih vila u Bosni i Hercegovini* autor zaključuje da su vile uglavnom građene na mjestima sa dobrim pregledom terena tj. na izdignutim parcelama, terasastim i brežuljžuljkastim mjestima kao i u blizini manjih ili većih vodotokova, a da im je orijentacija bila uslovljena pri-likama na terenu.

Svi oni osnovni dijelovi koji čine jednu rimsku vilu (koridor, trijem, peristil, vrt, apsida, kupalište, kuhinja, ograde, pomoćni objekti i fortifikacije) prisutni su i u vilama na području Bosne i Hercegovine čemu autor posvećuje pažnju u istovjetno naslovljenom poglavlju. Unutrašnjem uređenju i sistemu zagrijavanja je također davana pažnja pa su vile često imale centralni sistem grijanja, bile ukrašene arhitektonskom plastikom, freskama ili mozaicima. Tako od 44 istražene vile, kod osam su pronađeni mozaici po čemu se ističu vile iz Višića, Panika, Stoca i Ilidže. Freske su brojnije a motivi su bili ornamentalnog, mitološkog, biljnog ili životinjskog karaktera.

U poglavljima *Uloga rimskih vila u razvoju poljoprivrede na prostoru Bosne i Hercegovine* i *Tragovi stočarstva u vilama iz Bosne i Hercegovine* autor analizira jednu od najvažnijih djelatnosti vila, prvenstveno onih rustičnih. Ova uloga osvjedočena je kroz nalaze poljoprivrednih i zanatskih alatki, oruđa i poljoprivredne opreme na antičkim imanjima diljem Bosne i Hercegovine. Analiza životinjskih kostiju pokazala je da su preovladavale domaće životinje, prvenstveno govedo, ovca, koza i konj.

Zanatstvo je, također, igralo važnu ulogu u gospodarstvenoj sferi rimskih vila što autor analizira u poglavlju *Uloga rimskih vila u razvoju zanatstva na prostoru Bosne i Hercegovine*. Autor zaključuje da je zanatstvo ovdje bilo sekundarnog karaktera te se uglavnom ticalo podmirjenja vlastitih potreba za pojedine robe kao što su keramičarski, opekarski ili metalni predmeti. Pokućstvo u rimskim kućama – vilama u Bosni i Hercegovini je, također, jedna od tema knjige. Mnogobrojni nalazi različitih vrsta i tipova keramike (terra sigillata, kućna keramika, terra nigra, mramorirana karamika, domaća keramika, obojena keramika, bizantska keramika), svjetiljki, stakla, predmeta od željeza, bronzne i kosti te novca govori u prilog da su vile u Bosni i Hercegovini bile opremljene svim neophodnim i tada savremenim inventarom, kao što je bio slučaj i u ostalim dijelovima carstva.

Pojava kršćanstva imala je veliki uticaj na sve aspekte života pa su i rimske vile često dobivale manju ili veću sakralnu funkciju. To se svakako vidi i na vilama u Bosni i Hercegovini, posebno onima istraživanim na Paniku i Majdanu. Autor zaključuje da su ova dva slučaja primjer djelomične (Panik) ili potpune sakralizacije objekta.

Odnos rimskih vila prema urbanim naseljima, komunikacijama i vojnim objektima te pravne pretpostavke, organiziranje i funkcioniranje rimskog seoskog sistema također su neke su od tema knjige. Društvena i etnička struktura vlasnika vila pokazuje da su rimske vile u Bosni i Hercegovini uglavnom gradili isluženi rimski vojnici među kojima Italici, Orijentalci, Grci ali i romanizirani autohtoni stanovnici sa rimskim građanstvom, koloni te pripadnici aristokratskog zemljoposjedničkog sloja što naglašava kosmopolitski karakter i strukturu stanovništva. Autor navedeni koncept dodatno obrazlaže u poglavlju *Pojava velikog posjeda na prostoru Bosne i Hercegovine u antičko i kasnoantičko doba*.

Poglavlja *Tipološka klasifikacija rimskih vila u Bosni i Hercegovini* i *Analiza predložene tipologije* svakako donose novo viđenje problematike rimskih vila u Bosni i Hercegovini. Kako je svaka provincija Rimskog carstva imala određene posebnosti i karakteristike, tako su i vile s područja BiH nosile djelomično jedan lokalni arhitekturni pečat. Tipologija vila koju predlaže autor, a koja dijeli vile navedenog područja u devet tipova sa više varijanti, predstavlja jedno od najznačajnijih poglavlja knjige a i veliki doprinos autora proučavanju ove tematike. Tipologija urađena na osnovu različitih parametara i činilaca, bilo da je riječ o lokaciji vila, njihovoj namjeni, arhitektonskim karakteristikama, veličini, rasporedu prostorija itd., jeste zapravo sistematičan pregled i klasifikacija oko 150 rimskih vila ustanovljenih na području Bosne i Hercegovine što je prvi put da su rimske vile na spomenutom prostoru na ovakav način kasificirane i prezentirane.

Autor posvećuje pažnju i kontinuitetu života rimskih vila u srednjem vijeku. Od velike seobe proces osvajanja naših područja išao je postepeno od sjevera prema jugu a novi stanovnici svakako su iskoristili postojeća zdanja ili su na njihovim temeljima sagradili nove objekte što potvrđuje arheološki materijal pronađen na ovim lokacijama. Isto tako bilo je i slučajeva kada kulturni sloj srednjovjekovnog perioda ne pokazuje kontinuitet sa ranijim periodima nego nastaje stoljećima nakon prestanka života i rušenja građevine.

Svakako veoma važan dio knjige predstavlja i popis 154 lokaliteta sa rimskim vilama u Bosni i Hercegovini, sistematični katalog i tabelarni prikaz 44 istražene vile, te table tlocrta i predloženih rekonstrukcija koje veoma ilustrativno pokazuju kako su izgledale rimske vile u Bosni i Hercegovini.

Knjiga ima i nužne dodatke bez kojih se naučno djelo ovog tipa ne može zamisliti: izvore, literaturu, priloge i karte, a naročito treba istaći rad Tatjane Mijatović i Slobodana Kudre na izradi karata i rekonstrukcija. Jako je bitna stavka i to što je knjiga uporedo objavljena na bosanskom i engleskom jeziku te će na taj način biti dostupna i međunarodnim naučnim krugovima.

Na kraju, može se zaključiti da ova knjiga, nakon knjiga o rimskim mozaicima, svjetiljkama i fibulama predstavlja nastavak plodnog naučnog i spisateljskog rada dr. Adnana Busuladžića, a ujedno i promociju djelomično ignorirane antičke arheologije Bosne i Hercegovine ka međunarodnoj naučnoj javnosti. Knjiga još jednom potvrđuje da se unutrašnjost rimske provincije Dalmacije, koja je većim dijelom obuhvatala teritoriju današnje Bosne i Hercegovine, uklopila u sve tokove života rimskog svijeta. Također, rezultati dosadašnjeg i do sada nepoznatog naučnog bavljenja ovim problemom su sumirani, znanstveno valorizirani a stvorena je i još bolja pretpostavka za istraživanje do sada neistraženih rimskih vila sa područja Bosne i Hercegovine.

Edin Bujak